

ŞEFAAT'İN MAHİYETİ VE DEĞERİ!

Tanrı-insan ilişkisinde aracılık rolü üstlendiğine inanılan varlık kategorilerinin mevcudiyetine öteden beri hep inanılmış ve bu araçlara yüklenen fonksiyon ve nitelikler, dinden dine, kültürden kültüre değişiklik göstermiştir.

Bilinen en eski dinlerin yanı sıra, kadim dinî ve kültürel geleneklerde bu inancın varlığını belgeleyen araştırmalar, sözü edilen geleneklerde ilâhlarla ve insana hâkim olan diğer kuvvetlerle münasebetler kurduklarını iddia eden birtakım kutsanmış şahsiyetlerin varlığını ve bu şahsiyetlerin aşkın varlıkla toplum arasındaki irtibatı sağlayan birer temsilci rolü üstlendiklerini göstermektedir.

Kuşkusuz, bu tür telakkiler, salt kadim dinî geleneklerle sınırlı bir olgu değildir. Bilakis, bu tarz inanış ve anlayışlar, "semavî din" diye tabir olunan dinlerin mensuplarında da mevcuttur. Hâlbuki her ilâhî-semavî dinin en temel öğretisi "tevhid" olup, bu öğretide Allah ile insan arasındaki ilişki daima dolaysız olmak durumundadır. Yine bu öğretide, vahyedilmiş mesaj ve bu mesajı insanlara ulaştıran elçi, Allah ile insan arasındaki ontolojik farklılıktan kaynaklanan iletişim güçlüğüne aşma amacına matufen birer aracı konumundadır. Ancak, burada söz konusu olan aracılık, iletilmesi istenen mesajın tebliğinden öte bir anlam ifade etmemekte ve tabiatıyla bu da, tevhid öğretisiyle çelişmemektedir.

Ne var ki, peygamberlerin tebliğe memur kılındıkları ilk ve en temel mesaj, yaratıcının mutlak ve aşkın birliği inancı (tevhid), tarihsel süreçte ortaya çıkan dinî pratiklerde tahrifile eş değer bir dönüşüme uğramıştır. Öz

gelimi, gerek Tevrat gerekse İncil'de Allah'ın yüce, aşkın ve aynı zamanda insanlara yakın olduğu ifade edilmesine rağmen, günümüzde de etkinliğini sürdüren malum nedenlerle, mutlak manada aşkın Tanrı'ya ulaşmak için bazı vasıtalara başvurma ihtiyacı duyulmuştur. Bunun en somut örneklerinden biri, Hristiyanlıktaki ruhbanlık müessesesidir. Bu olgunun daha primitif bir örneği ise, İslâm öncesi dönemde Arap yarımadası'na egemen dinî yapıdır. Bu dönemde Allah'ın varlığı ve yüceliği kabul edilmekle birlikte, bugün çeşitli çevrelerde görüldüğü gibi O'nunla aracsız ilişki kurmanın imkânına inanılmamış ve bu yüzden, insana çok uzak olduğu varsayılan Allah ile ilişki, araçlarla kurulmaya çalışılmıştır.

Bilinmelidir ki Kur'ân'ın yerdiği "araçlar/aracılık" sadece sahte ilâhları redde değil, aynı zamanda yaşayan veya ölmüş veliler/azizler, gündelik zihinlerin karizmatik nitelikler yüklediği bazı soyut kavramlar, servet, iktidar, sosyal statü, ırksal üstünlük ve insanların düşünce ve isteklerine hâkim kılınan bütün düzmece değerlere de şamildir.

Şefaat

İslâmî gelenekte özellikle geniş halk kitleleri nezdinde kabul gören vesilecilik fikrinin en yaygın biçimi, şefaat telakkisinde ifadesini bulmaktadır. İlk dönemden itiba-

ren ahiret hayatıyla irtibatlandırılan şefaatin, ahirette kişinin faziletini arttırmaktan, büyük günah sahiplerinin bağışlanmasına kadar, oldukça geniş bir anlam ve kullanım alanına sahiptir.

Şefaatin meselesi Kur'an'ın, nüzul dönemindeki muhataplarının zihinlerinde saplantılı şekilde bağlandıkları bir inanç tarzı halinde bulunduğu bir konudur. Kur'an'ın, sunduğu Allah ve ahiret tasavvuruna uygun bulmadığı için kaldırmak istediği ve fakat diğer hemen tüm emir ve nehiylerinde uyguladığı tedricilik, anlatımda çeşitlilik, gerekçelendirerek reddetme gibi usullerin her birilerini değişik vesilelerle kullanarak devre dışı bıraktığı bu anlayış, maalesef bilâhare yeniden gündeme getirilebilmiştir.

Ahirette şefaatin olacağı düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlayan en temel faktör, gaybî olan bir âlemi, tanık olduğumuz şehadet âlemine kıyaslayarak temellendirme yanılgısıdır. Çünkü böylece, bu dünyada hak edilmeyen birçok imkân, birtakım araçlarla ve maddî ilişkilere dayanan yollarla elde edilebilmektedir. Diğer bir ifadeyle şefaatin inancının en temel sebebi, antropomorfist Allah anlayışıdır. Allah'ı krala veya herhangi bir padişaha benzeterek, ilişkileri de bu seviyeden sürdürme düşüncesi, otomatik olarak aracı şahıs ve kurumları doğurmuştur.

Bilindiği gibi kavram olarak şefaatin, Kur'an'ın kavramlaştırdığı bir terim değil, muhatap kitlenin/müşriklerin zihninde önceden zaten var olan bir terimdir. Nitekim Kur'an'da şefaatin konu edildiği tüm pasajlarda müşriklik ve zalimlerden söz edildiğini görmekteyiz. Onların yanlış ahiret anlayışlarının konu edildiği yerlerde, şefaatin konusuna temas edilir ve farklı üsluplarla bu anlayışlar reddedilir. Bu toplumda insanlar, Allah'ı gereği gibi an(la)mamakta, tevhid inancını ve bunun doğasını kavramamakta, dinin inanmak ve amel etmekten oluştuğu gerçeğini göz ardı ederek amel unsurunu yerine getirmeden araçlar ve torpil desteklerle kurtulmaya çalışmaktadırlar.

Dediğimiz gibi Kur'an'da şefaatten söz eden ayetlerin tümü, kitap ehli ve/ya müşriklerle ilgili kontekstlerde geçmektedir. Burada söz konusu edilenlerden biri, kendilerini Allah'ın oğulları ve sevgilileri gören, ne kadar kötü olursa olsunlar ateşin kendilerine ancak birkaç gün dokunacağını iddia eden, Allah'tan söz almış gibi O'nun yanında kendilerini torpilli ve ayrıcalıklı bilen Yahudilerdir. Bir diğeri, İsa'nın (as) çarmıhta canını feda

etmesinin, kendilerini doğuştan günahattan kurtardığına, keza onun, Papa ve papazların şefaatiyle her kötülükten kurtulacaklarına inanan Hristiyanlardır. Nihayet konuyla ilgili diğer ayetler ise değişik varlıkların sembolleri olan putları kendileri ile Allah arasında araçlar/şefaatchiler kabul eden diğer müşriklerin inanç ve tutumları bağlamında geçmektedir.

Buna göre Kur'an'da şefaatten söz eden bütün ayet ve ayet kümelerinde müfsitlerin konu edildiği ve onların belirtilen yanlış şefaatin anlayışlarının farklı üsluplarla kınandığı açıktır. Konu ile ilgili ayetler, gerek müşrik Arapların putlar ve meleklerden gerekse Hristiyan ve Yahudilerin birtakım kişi ve öznelerden şefaatin beklenmelerinin temelsiz olduğunu, Allah'ın kimseye bu konuda izin vermediğini ve şefaatin için umut bağlanan varlıkların şefaatchilerinden razı olmadığını açıkça ortaya koyduğu gibi **"O'nun yanında şefaatin edecek kimmiş?"** diyerek şefaatin beklentisi olanların beklentilerinin boşuna olduğunu ve onlara bel bağlamalarının yanlış olduğunu söylemektedir. Esasen bunun aksini söylemek, muhayyel şefaatin anlayışlarını ayetlere dayatmaktan başka bir şey olmayacaktır.

Hal böyleyken İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren, Peygamber(ler)'in şefaatinin hak olduğuna inanılmış ve bu inanç; **"Peygamber'imizin şefaati haklıdır"** şeklinde formüle edilmiştir. Ancak başlangıçta sadece Peygamber'e tahsis edilen şefaatin bulunma yetkisinin alanı, zamanla daha da genişletilmiş ve Kur'an, şehitler, hafızlar, şeyhler, cemaat ve mezhep liderleri, külliyyat ve üstad gibi ikinci dereceden yeni şefaatchiler de ihdas edilmiştir.

Ne ki Kur'an'da bu tarz bir şefaate onay veren sarih hiçbir nas yoktur. Dahası şefaatin kelimesinin anıldığı ayetlerde, sadece geçmiş toplumların yanı sıra, Yahudiler, Hristiyanlar ve nüzül dönemi müşriklerinin aracı olarak kabul ettikleri varlıkların, hem bu dünyada hem de ahirette kimseyi kurtaramayacakları bildirilmiş ve bu arada şefaatin sadece Allah'ın izni ve O'nun tekelinde olduğunun altı çizilmiştir.

Şefaatten söz eden ayetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, **"kendilerine bile faydası olmayan bu varlıklara niçin yalvarıp yakarıyorsunuz?"** sorusuna, **"onlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye yalvarıyoruz."** (Zümer 39/3) şeklinde karşılık veren bir toplumla mücadele eden Kur'an'ın, bu konuya, Allah'ın dünya ve ahiretteki mutlak hâkimiyetini vurgulama bağlamında atıfta bulunduğu ve şayet bir şefaatten söz edilecekse,

bunun da sadece O'nun (c) izin ve yetkisi dâhilinde gerçekleştirilebileceğini vurguladığı görülecektir.

Kur'ân'da Allah'ın, isim belirterek herhangi bir kişiye veya sınıfa şefaati izni verdiğini açıklayan kesinlikle hiçbir ayet yoktur. Elbette '**Rahman'ın katında bir ahd/söz almış olandan başkası asla şefaatte bulunamayacaktır.**' (Meryem 19/87) gibi ayetler söz konusudur. Fakat Allah'ın şu veya bu kişiye şefaati edilmesini istediğini, şefaati etmesi umulan kişilere de şefaati izni verdiğini belirten tek bir ayet dahi mevcut değildir. Kaldı ki şefaatin ancak Allah'ın izni ile olabileceğini belirten ayetlerin bağlamı, müşriklerin şirk inançları ve cezaları ile ilgilidir. Bu ayetlerde, onların anlayış ve beklentilerini reddeder mahiyette soru, istifham-ı inkârî, kınama veya doğrudan reddetme üslubu kullanılmaktadır.

Kur'ân'da "izin-إِذْنٌ" kelimesinin geçtiği bütün ayetler, bu kelimenin, bir ön kabul olarak şefaatin olacağını söyleyenlerin anladığının aksine, Allah'ın her zaman ve her uygulaması için işleyen ve hiçbir zaman değişmeyen sünnetullah/sosyal yasaları anlamında olduğunu, ahiret hayatında da birileri için bu yasağın değişmesinin veya birilerinin bunun dışında davranmasının söz konusu olmadığını ifade ettiğini göstermektedir.

Şefaate istisna getiren ayetlerde anahtar kavramın *izin* olduğu malumdur. Şimdi Kur'ân bütünlüğünde iznin, kullanıldığı alanla ilgili olarak, Allah'ın o şeyle ilgili kendisi için belirlediği yolu, yöntemi, ilkeyi, o şeyi yapan yasağı ifade ettiği görülmektedir. Ancak "yasa" anlamına gelen başka terimlerin yerine "izin" kelimesinin kullanılmış olması, spontane ve donuk bir ilkelilikten çok, her an Allah'ın denetimi ve gözetimi altında olan, varlığını ve sürekliliğini daima ona borçlu olan, bir yönü ile fizik, diğer yönü ile metafizik boyut taşıyan iç içe/dinamik bir duruma işaret eder. Zira her durumda Allah'ın izni geçerlidir. Bu, şu demektir; bahsi geçen izin hangi konuda olursa, o konuda mutlaka Allah'ın koyduğu yasaları geçerlidir. Bu yasaların hem kefil ve hem de vekili sadece Allah'tır. Öldükten sonra diriliş haktır. Orada Allah mutlak hâkimdir. Peygamberlerin etki ve yetkileri bu dünyaya aittir. İşte bu durum Allah'ın bu çerçevedeki izni, yani temel ilkesidir. Bu itibarla Kur'ân'da şefaatin izin şartına bağlanması, Allah'ın vereceği izinle bu işin olacağı anlamında değil, onun mutlak otorite ve egemenliğinin vurgulanması ve ortak koşulan şeylerin reddedilmesi anlamındadır.

İşin özünde söz konusu izin kavramı, bir yandan

Allah'ın yasağına işaret ederken diğer yandan, hiçbir şeyin ve kimsenin asla kuşatamayacağı aşkın bir Allah tasavvuruna dikkat çekmektedir. Özetle bu kavram, kesinlik ve va'din ötesinde, Allah'ın bağımsızlığını ifade etmek için kullanılan bir istisnadır. Dolayısıyla her ne şekilde olursa olsun Allah insan ilişkilerinde şefaati diye bir şeyin asla geçerli olmadığını bilmesi gerektir.

Konuya Dair Aktarılan Rivayetlerin Bilgi Değeri

Şimdi "*Allah'ın razı olduğu ve izin verdiği*" ifadelerinden hareketle onun razı olduğu ve izin verdiği kişilerin şefaati edeceği anlamını çıkaranlar ve özellikle de bazı hadis rivayetlerindeki gibi Muhammed aleyhisselâmın dışında sözde mazeretler ileri süren peygamberlerin şefaati edemeyeceğini söyleyenler, acaba Allah'ın bu peygamberlerden razı olmadığı için onlara şefaati izni vermediğini mi söylemek istemektedirler? Acaba bu peygamberler bu ayetlerden bazılarında belirtildiği gibi, hakkı ve doğruyu mu söylememişlerdir? Esasen bu tip Kur'ân dışı zannî rivayetlerle gayb alanına ilişkin akaid oluşturmak Hak'tan bir şey ifade etmemektedir. Zira şefaati Allah'ın razı olacağı ve izin vereceği kişilerin varlığına bağlamak ve ayetleri tersinden yorumlayarak onlardan şefaatin olacağı anlamını çıkarmak mümkün değildir.

Öte yandan Kur'ân şefaati yeni bir kavram ve inanç olarak değil, nüzul ortamında mevcut şefaati anlayışını tashih amacıyla gündemine alırken bunun klasik ve günümüz geleneksel anlayışında var olan versiyonu, kurtarıcılık bağlamında ve günahkâr kişinin cehenneme girmesini engellemek için yapılan bir şefaati anlayışı halini almıştır. Kur'ân'ın şefaati yaklaşımı kesinlikle bu geleneksel anlayışla örtüşmemektedir. Çünkü Kur'an kurtarıcılık anlamında bir şefaati reddederek herkese, kendi yaptığının karşılığını alacağını deklare etmektedir.

Buna karşın geleneğin/kültürün oluşturduğu bu düşünceyi benimseyenler, -maalesef- kurtuluşlarının, iman ve onu izleyen amelle olacağına kani olmak yerine, kendilerince kutsal bildikleri kişiler ve bunların Allah nezdindeki özel konumlarının hatırına/hürmetine olacağını, böylesi zatların sözünün Allah yanında değerli olduğu ve bunların sözünün geri çevrilmeyeceğini sanmaktadırlar. İşte buna paralel, böylesi insanlar için artık bu nazarla baktıkları kişileri razı etmek Allah'tan öne geçmektedir. Çünkü bu insanlar için öncelikle onları memnun etmek vardır. Oysa Kur'ân ayetleri şefaatin tamamıyla Allah'a

ait olduğunu, hiç kimsenin başka birinin lehine kurtarıcılık gibi bir konuma gelemeyeceğini ve kurtarıcılık manasındaki şefaatin sadece Allah'a ait olduğunu ifade etmektedir. Buna rağmen insanımız bugün geçmişten tevarüs edilen klişe "*şefaata ya Resûlallah*" cümlesi ile doğrudan Peygamber'den yani Allah dışında birinden yardım, diğer bir ifade ile kurtarıcılık beklemektedir. Oysa bütün peygamberler dâhil uhrevî kurtuluşu hedefleyen talepler veya şöyle; dinî anlamda şefaata (fayda/zarar), Allah dışında hiç kimseden istenemez. Çünkü bu, Kur'an'ın nüzulünden beridir karşısında pozisyon aldığı bir cahiliye yaklaşımıdır. Onlar da tıpkı bugün nakarat edilen cümleyle, *bunlar bize Allah nezdinde şefaata et-sinler* diye veya *onlar Allah katında hatır sahibi olduklarından kendilerinden şefaata talep etmekteyiz*, diyorlardı. Ancak Kur'an bugünküyle birebir örtüşen bu felsefeyle şiddetle mücadele etmiştir.

Bu nedenle konunun Kur'an ışığında aydınlatılması icap etmektedir. Değilse kişiler, falanca ve filancadan medet ummaya ve şefaata dilemeye devam edecek ve hatta Peygamber'e sözde övgü olsun diye yazılan/söylenen ilâhîlerde bunu terennüm edeceklerdir. Nitekim bazı ilâhîlerde söylenen: "*Mahşerde nebîler bile senden medet ister.*" keza "*Gel şefaata eyle kemter kuluna.*" tarzı birçok ilâhîyi, hatta daha aşırısını okuyup dinlemeye ve paralelinde kanıksamaya başlayacak ya da inanmaya devam edeceklerdir.

Bunun gibi toplumda neredeyse konuşabilen herkes, hemen her vesile ve münasebetle oradan buradan şefaata ister hale gelmiştir. Hatim, yemek gibi dualarda, mevlitte, ilâhîde, cenaze, nikâh, düğün, ziyafet, ziyaret gibi hemen her münasebette insanlar şefaata istemektedir. İnsanların çoğu, kendi iman ve ameli ile Allah'a kulluk ve itaatiyle cehennemden kurtulmak ve cennete gitmek için çabalayacağına, Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınarak Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya çalışacağına, yalnız ve yalnız amelini bel bağlayacağına, umutlarını şefaate bağlamış duruma gelmişlerdir. Ve böylece hemen her münasebet ve duada Kur'an dışı şefaata anlayışı ile hayal kuran bu mukallit kimseler, *şefaata ya Resûlallah* deyip durmaktadırlar.

Kulluk görevlerini yerine getirmeyen bu kimseler, görev ve sorumluluklarını yerine getirilmeden kestirme yoldan veya başkalarının üzerinden mükâfat almak veya cezadan kurtulmak istemektedirler. Şimdi bu konseptte temcit pilavı gibi ikide bir ortaya sürülen "şefaata büyük

günah işleyenlere"dir ifadesi beraberinde günaha teşvik de ediyor değil mi acaba? Şüphesiz ki böylesi bir şefaata mantığı, dinin kesin ve açık öğretilerine inanıp salih amel işleyenleri cennete, inkâr edip kötülük işleyenleri de cehenneme koyacağını belirten Allah'ın adaletine ve verdiği söze aykırıdır.

Ahirette şefaatin olacağını belirten rivayetler Kur'an'ın açık ifadelerine aykırı olduğu gibi, kendi içinde de birçok tutarsızlık içermektedir. Buna ilaveten diğer peygamberlerden kimisini suçlu, kimisini mahcup, kimisini değersiz, kimisini de ümmetini değil, sadece kendisini düşünen kimseler şeklinde resmetmektedir. Bu rivayetlerde sayılan ve şefaata etme girişiminde bulunmaya (güya) cesaret edemeyen veya yüzü tutmayan bu peygamberlerin, Âdem dışında, tümü ulu'l-azm peygamberler olup Allah'ın yanında çok değerli olmalarına karşın ne duruma düşürüldüklerini, Muhammed aleyhisselâmın ise buna dünden razı veya hevesli bir hava içinde gösterilerek bunu nasıl üstlendiğini düşünmek doğru olmasa gerektir. Dahası bu anlatım tarzında tezgâhlanan şefaata bağlamında peygamberlerin gayet ciddi bir yarışa sokulduğu gözlenmektedir.

İşte biraz da bu tür nedenlerle Kur'an'ı, fırka ve mezheplerin, rivayetler ve açıklamalarla yönlendirilmiş geleneksel anlayışlarının dışında, kendi bütünlüğü ve anlatım metodu içinde anlamak gerekir. Zira Yüce Allah, birçok ayette ancak iman edip salih amel işleyen kişilerin kurtulacaklarını belirtmekte ve bundan asla bir istisna yapmamakta, iman olmadan yapılan amellerin boşa gittiğini defalarca belirtmektedir.

Özetle geleneksel dindar ve muhafazakâr yığınlar, kendilerine Allah'ın dinine göre çekidüzen vermek yerine, şefaata paçayı kurtarmanın hayali ve ümidi ile yaşamaktadırlar. Bu anlayışa sahip kişiler ahirette elinden tutacak birilerini arar, onları bekler ve hatta daha dünyada iken bunların ahirette kendilerine şefaata etmeleri için duada bulunurlar. Oysa iltimas geçme, torpilde bulunma -yani kurtarıcılık- anlamında bir şefaata anlayışı doğru olamaz. Zirabu, Kur'an'ın reddettiği bir anlayıştır.

Bu yazı, adını zikredemediğimiz diğer birçok zevatın yanında A. Bayındır, A. Yıldırım, İ. Sarmış, İ. Çalışkan, M. N. Bardakçı, Y. Düzenli, Z. Gülerin çalışmalarından istifadeyle hazırlanmıştır.